

Kitap Tanıtımı

Hüsn-ü Aşk'a Felsefî ve Tasavvufî Bir Bakış: Aşk'ın Kalbe Yolculuğu

Kenan BOZKURT¹

¹Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Batman, Türkiye

kenan.bozkurt@batman.edu.tr

Geliş Tarihi/Received:

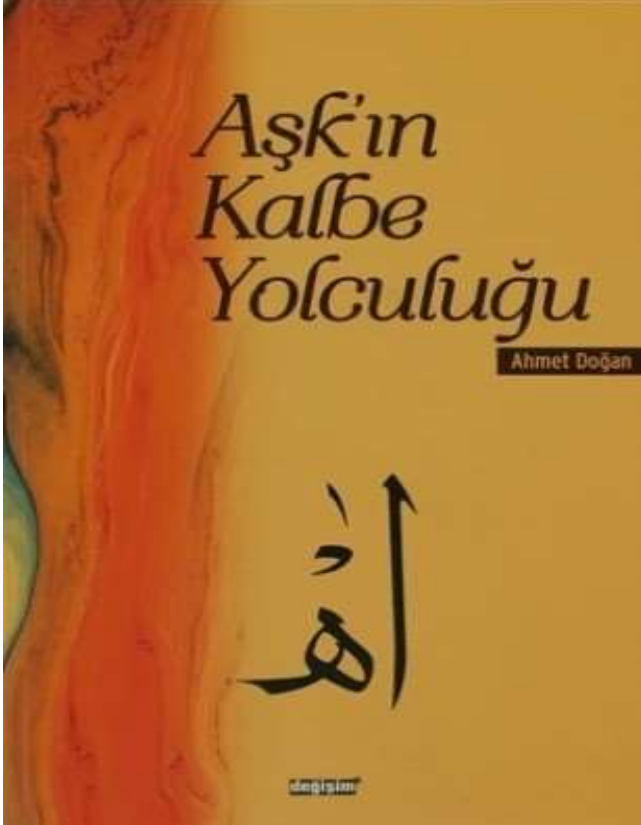
01.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted:

23.06.2020

Yayın Tarihi/Published:

30.06.2020

Doğan, Ahmet (2017), Hüsn ü Aşk, “Aşkın Kalbe Yolculuğu”, 2. Baskı, İstanbul: Değişim Yayınları. (345 Sayfa, ISBN: 978-605-4031-74-0)

Yol ve yolculuk, insanoğlunun varoluş serüveninin bir parçası olduğundan kültür ve coğrafya ayrımı olmaksızın bütün ezoterik düşüncelerde ortak bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşüncelere ait klasik metinlerde sembolik örüntü içinde çok sık bir şekilde işlenmiştir. İnsanı büyük bir evren olarak ele alan ezoterik düşünce, insanın yaşadığı maddi âlemden kurtulup özüne ulaşmasını ve kendisini aşkın varlığın bilincine ulaşmasını sağlayacak bir yolculuğun gerekliliğine sürekli atıfta

bulunur. Âşık Veysel'in iki kapılı bir hana benzettiği bu dünyada insan ömrü, varoluşla beraber bir başlangıca ölümle beraber bir sona bağlıdır ve insan bu arada menziline varmak için sürekli yürüyen bir yolcu konumundadır. Somut bir yolculuk gibi görünse de manevi bir niteliğe sahip olduğunu ve varoluşun asıl gayesinin de bu yolculuk olduğunu Kur'an'dan öğrenmekteyiz. Kur'an'ın insanın

anlamsız yere yaratılmadığına yaptığı vurgu, onun varoluşunun bir anlam ve ideal üzerine konumlandırıldığını bize açıkça gösterir. İslam'ın mistik boyutunu oluşturan tasavvuf, insanoğlunun varoluş ideali ve sırtına yüklenen bilme sorumluluğunu, yeryüzüne düşüşü ve tekrar Allah'a dönderilişini; yol, yolcu ve yolculuk imgesiyle ifade eder. Mutasavvıflar, Allah'tan kopan ruhun tekrar ona yükselişini ve bu dönüşte yaşadığı manevi değişim, dönüşüm ve zorlukları bir sefer bağlamıyla anlatmıştır. Bu, aynı zamanda insan-ı kâmil olma sürecinin de ifadesidir.

Yolculuğun mutlak olarak bir amacı vardır ve yolcunun temel gayesi, yolculuk sonunda bu amaca hâsıl olmasıdır. Bu amaç, maddi bir kazanç olabileceği gibi manevi bir kazançtır da. Ancak mistik düşüncede yolculuk ilahi bir takdirin sonucu olduğundan yolculuğun asıl gayesi, asla maddi olamaz. İnsanın yaratılış serüveni, “*elestü bi rabbiküm*” nidasıyla asıl rotası çizildiğinden yolculuğun sonunda ulaşılmak istenen tek gaye yaratıcının bizzat kendisidir. Yaratıcıya ulaşmak için öncelikle kişinin/salikin kendisini bilmesi elzem olduğundan bu yolculuk, dış dünyaya değil de salikin bizzat kendi iç dünyasına yapılır. Salik/yolcu, kendi varoluşunu sorgulayıp benliğine ulaşırken aynı zamanda kendisiyle yüzleşir, nefsiyle mücadeleye girer, korkularından arınır ve nihayetinde özüne ulaşmayı başarır. Bu ulaşım, aynı zamanda kişinin varoluş sırrını idrak etmesidir. Varoluş sırrını idrak eden yolcu/salik, ampirik benliğinden sıyrılarak aşkın benliğe ulaşmış olur.

Ezoterik düşünceyle yoğrulmuş bir edebiyat olan klâsik Türk edebiyatında yol, yolcu ve yolculuk kavramları, neredeyse bütün türlerin içine sinmiştir ve özellikle aşk mesnevilerinde bunu açıkça görmek mümkündür. Bilindiği gibi mesnevi ilk olarak Fars edebiyatında ortaya çıkmış, oradan Araplara ve Farslar yoluyla da Türklere geçmiştir. Türk edebiyatının ilk mesnevisi olan Kutadgu Bilig'ten başlayarak son döneme kadar bu nazım biçimi oldukça rağbet görmüştür. Mutasavvıf şairler, tasavvufi düşüncelerini geniş okuyucu kitlesine ulaştırmak amacıyla mesneviden yararlanmış, insanoğlunun yaratıcısından kopup tekrar ona ulaşmayı ikili aşk hikâyelerinde sembolik ve alegorik olarak aktarmıştır. Bu metinleri dikkatli bir gözle bakan okuyucular, realite ve mecazın başarılı bir şekilde yoğrulmuş maddi örüntü üzerinden mecazî olana yoğun bir gönderme olduğunu, her kahramanın birer sembole dönüştürüldüğünü hemen görecektir. Zira mutasavvıf şairlerin elinde İskender, ülkeler fetheden hırslı bir padişah olmaktan çıkıp kendi içsel serüvenine koyulmuş bir salike; Züleyhâ, günahkâr bir kadından Yusuf'un yüzünde Allah'ın cemal sıfatını müşahede eden bir hak aşığına; Leyla'sı için çöllere düşmüş Mecnun, kendi benlik çölünde Allah'ı arayan bir insan-ı kâmile dönüşür. Bu anlamda klasik edebiyatın anlam dünyasını oluşturan mesnevilerin birer sembolik anlatıma sahip olduğunu ve tüm mesnevilerin insanın varoluş serüvenini, cennetten kovuluşu ve tekrar Allah'a dönüşü işlediğini söylemek pek de yanlış bir ifade olmayacaktır. Zira klasik mesnevilerde geçen yol, yolcu ve yolculuk kavramları, günlük anlamda sıradan bir yer değiştirmeyi ifade etse de ezoterik düşüncede kişinin kendi benliğini keşfedip yaratıcısına ulaşma amacıyla yaptığı içsel yolculuğu karşılamaktadır. İşte Ahmet Doğan'ın “Aşk'ın Kalb'e Yolculuğu” adlı çalışması, Şeyh Galib'in “Hüsn ü Aşk”, mesnevisinin mistik bağlamda yol ve yolculuk düzleminde yapılan bir incelemedir. Eser aşk hikâyesinin çerçevesinde Allah'a ulaşma yolunda, yolculuğun seyrinde bir rehberin olması gerektiği, salikin mürşide ihtiyacı olduğu anlatılmıştır. Çalışmada varlık âleminde

yokluğa, kesretten vahdete, mecazî aşktan hakiki aşka ulaşılan manevi yolculuğun seyri anlatılmıştır. Aşk'ın Hüsn'e kavuşmak için girdiği yol, yolda karşılaştığı sıkıntı, engellerin tamamı alegorik ve simgesel bir dünyanın yansıtılmasıdır. Mürit ile mürşit arasındaki ilişki sembolik olarak anlatılmıştır. Hakiki aşka ulaşmanın boyutları, kademeleri izah edilmiştir.

Yokluktan varlık dünyasına adım atan insan, varoluş süreciyle yolcuğu başlar. Asli vatanı olan “mutlak dinginlik”e sahip cennetten düşüşüyle, ayrılığıyla Âdem'den beridir silsile halinde insanoğlunun serüveni tekrardan mutlak dinginliğe ulaşma çabasıdır. Nitekim insanın dünyaya yollanışı ve tekrar geri dönüşünü gözler önüne serer. Doğan, çalışmasında bu süreci metafor ve simgelerle tasavvufi bağlamda açığa kavuşturmuştur. Kitap *Giriş, İnsanın Yaratılışı, Yeryüzü Yolculuğu ve Dönüş[üm]ü, Anlatı Dünyasında Sembolik Seyahat ve Dönüşüm, Hüsn ü Aşk'ta Sembolik Seyahat ve Dönüş[üm]* adını taşıyan üç bölüm, *Sonuç ve Kaynakça*'dan oluşmaktadır. Giriş kısmı, yol ve yolculuk kavramının felsefî, dinî ve mistik boyutları irdelenerek insanın yaratılış serüveni mutlak huzura tekrardan çıkabilmesi için yola çıkış, tasavvufi manada tezkiye ve seyr-i süluk yolculuğu anlatılmıştır. Eflatun'un insanın kainata yollanmasını insanın ideler âleminden gelip maddî âlemde bir vücuda bürünerek en nihayetinde tekrar geldiği yere dönmesi şeklinde bir yolculuk olarak tasavvuru ifade edilmiştir. Yazar, yaratılmış varlıkların düz bir çizgide devam edemediği, dairesel bir şekilde fenâ bulduğu düşüncesinden hareketle yolculuk kavramını bu bağlamda değerlendirmiştir. Antik Yunan ve Meşai filozofların benimsediği mevcudatın mutlak olandan sudur ettiği düşüncesi, bu bölümde ele alınan yolculuk düşüncesinin ana ekseninde yer almaktadır. Yazar, insanların geldiği noktaya dönecekleri seyr-i nüzul çizgisini takip eden insan seyr-i urucla geldiği yere doğru tekrardan yolculuğa çıktığını ve varlık halkasını bu şekilde tamamlandığı görüşünü Arabî, Mevlana, Hucvirî, Attar, Nesefî gibi ünlü mutasavvıfların eserlerinden ve Kur'an'dan alınan ayetlerden hareketle izah eder. Bu anlamda Doğan, yolculuğa tüm mutasavvıfların ve mistik filozofların baktığı pencereden ele alarak insanın yolculuğunun yaratılışa denk geldiğini, diğer bir deyişle varoluşun ve yokluktan varlığa çıkışının ilk nidası olan “kün/ol” emrinin insanın yolculuğunun başlangıcı olduğunu kabul ederek Nef'î, Fuzûlî, Bâkî, Ş. Yahyâ, Ahmet Paşa, Y. Emre, N. Mısıri, Ş. Galib gibi şairlerden örneklerle çalışmasını ilerletir.

Çalışmada yolculuk, iki aşamalı bir süreç olarak işlenmiştir. Bu süreç, varlığın mutlak yaratıcıdan ayrılışı ve tekrar yaratıcıya dönmesi şeklindedir. Mevlana'nın mesnevisinden alıntılanarak yaratılmış olan her şeyin büyük kudret, mutlak kudret etrafında döndüğünü, ona dönüş olduğu belirtilmiştir. Varlık vücudu giymiş olan her şey fitratına derc edilmiş tekâmülü yakalamak için uğraştığı bir yolculuktur. Kâinatın muhteşem bir hareket halinde her şeyin değişip dönüştüğü bu hareketlilikten insanın da değişip dönüşmesi olağan bir haldir. Yolculuk, kâinata gelen her mevcudat için zorunlu bir tercihtir. Doğan, Kur'an'dan alıntılarla bu yolculuğun tüm varlıkta zorunlu olduğunu izah eder. Ancak, âlemin merkezinde insan yer aldığından yazar, insanın yolculuğuna odaklanır. Çalışmanın ana konusu olan insan yolculuğu; ölüm üzerinden anlatılır ve yolun ölüme, ölümün yola düştüğü ifade edilir. Yapılan yolculukta insan ya bilinçli ya da bilinçsiz idrak etmeden yol sürer. İki yolun sonucu da varlığın zıddı olan ölüme açılır. Mutasavvıf, filozoflar ve Kur'an'dan alıntılar yapılarak hakiki ve

istenen yolculuğun farkında olunan ve farkındalık içinde yapılan yolculuk önemsenmiştir. İslâm öğretisinde yerleşik düzenden çok yolda olmayı, göçebe bir düzen salık verilmesini yazar, insanın yolda olmasının müreccah kabul edilmesine bağlar. Sonsuzluk yolcusu olarak yola giren salikin önünde çeşitli aşamalarda hakikati örten perdeler mevcut olduğu, gerçek “ben”e ulaşana dek son nokta terki de terk ederek mutlak bilinçte yok olup hakiki var oluşa ulaşmanın gereği vurgulanır.

Yolculuğu manevi arınmanın, hakikate ulaşmanın yolu olarak ele alan yazar, yol ve yolculuk kavramının tasavvufi düşüncede sembolik bir anlatımın parçası olduğuna dikkat çeker. Yazar, tüm kitap boyunca yol ve yolculuk metaforuyla insanın içsel yolculuğunu ve nefsiyle yüzleşmesini tasavvufi ve felsefi bağlamda açıklamaya çalışır. Elbette her yolculukta bir rehber ihtiyacı olduğundan içsel yolculukta ve hakikatin sırrının keşfinde yegâne rehber aşktır. Zira her şeyin mebdai ruhun esası, aşktır. Aşk muharrik bir etkidir. Varlığın aşkla kaim ve aşka dönüş temennisıyla insan yola koyulur. Kalbe yolculuk, hakikatin önünde perde olan nefsin şeffaflaştırılma çabasında aşk, muharrik bir güç olup kalp aynasının saflaşmasını sağlar. Yol da yolcu da uzakta değil kişinin içinde olduğundan yolcunun benliğini aşması için yolcunun bir dizi sınavdan geçmesi gerekir. Yazar, Mevlana, İbn-i Arabî'nin yol ve yoldaki engellerin varlığı düşüncesinden hareketle yolculuğun mükâfatının büyüklüğüne göre zorlukların da büyük olacağı söyler ve tasavvuftaki bu yaygın kanaati dillendirir. Engeller, aşkı kendine rehber edinmiş yolcu için olumsuz bir durum gibi görünse de yazar, mutasavvıfların fikirlerinden hareketle bu engellerin yolcunun kendi benliğini keşfetmesi için gerekli olduğunu söyler. Ruhun arınması/miracı için bu zorlukların aşılması gerektiğini Nuh peygamberin tufan yeryüzünü doldururken suyun üzerinde kalması, İbrahim peygamberin ateşe atılması, Musa peygamberin Tur Dağı'nda yaşadıkları, Yusuf peygamberin kuyuya atılması bu vakaları üzerinden anlatarak tüm bunların birer miraç olduğunu söyler.

“*İnsanın Yaratılışı, Yeryüzü Yolculuğu ve Dönüşüm*” başlıklı birinci bölüm, Gazalî'nin sözüyle başlar. Bu bölüm yazar tarafından üç alt başlıkta ele alınmıştır. “*Yaratılış ve İnsanın Varoluştaki Yeri*” alt başlığında insanın varlık sahnesine çıkışı konu edinilmiştir. Çalışmada mutasavvıfların sıkça göndermede bulunduğu ve yaratılışın asıl gayesi olan “*küntü kenzen mahfiyyen*” hadisi çerçevesinde insanın yaratılışı ve yaratılışındaki gaye izah edilir. Bu anlamda eserde insanın tesadüfen yaratılmadığı, mükemmel bir şekilde ve büyük bir amaç için yaratıldığı ve insanın âlemin varoluşunun asıl gayesi olduğu Kur'an'dan ve mutasavvıfların fikirlerinden hareketle ifade edilmiştir. “*İnsanın Yeryüzü Yolculuğu*” adlı ikinci alt başlıkta insan yaratılışı, yeryüzü yolculuğu ve dönüşümü ele alınmıştır. Yazara göre insanın bu âleme düşüşü varoluşsal bir mesele olup inanç sistemlerinde, mitoslarda ve destanlarda bu konu çeşitli şekillerde ele alınmıştır. İslam düşüncesinde yaratılışın temel referansı Kur'an ve hadisler olsa da yazar, semavi dinlerin yanı sıra diğer inanç ve düşüncelerden, sufilerin görüşlerinden de yararlanarak yaratılış ve yeryüzüne düşüş, açıklanmıştır. Yazarın bu bölümdeki tüm izahı yol ve yolculuk kavramının daha iyi anlaşılması amaçlıdır. İslam kozmogonisinde yaratılıştaki temel saik aşk olduğundan yazar da yaratılışın asıl mayasının aşk olduğu üzerinde durmuştur. Bu anlamda Eflatun'dan başlayarak Meşai filozoflara ve mutasavvıflara değin aşk, Allah'ın zatî sıfatlarından biri olarak kabul edilmiş ve yaratılışın da asıl gayesinin aşk olduğu

düşüncesi çalışmada savunulmuştur. Çalışmada varoluşun mertebeleri üzerinde durulmuş, Eflatun'un idea düşüncesinin bir tezahürü olan ayan-ı sabite görüşü ve bunların yaratılıştaki rolü izah edilmiştir.

Yaratılış, içinde hem bir amacı hem de bir imtihanı barındırır. Yazar, bunu izah etmeden önce Adem'in çamurdan yaratılması, ruha üfürülmesi, kendisine isimlerin öğretilmesi, şeytanın Adem'e secde emrine itaat etmemesi, yasaklı ağaca yaklaşmamasını dile getirilmiştir. Yazara göre insanın sırtına yüklenen sorumluluk, kendini bilme ve varoluşun idrakine varmayı gerektirdiğinden düşüş, bu amaca hizmet amaçlıdır. Düşüş, insanın yaratılış itibarıyla eşref-i mahlukat olan insanın kaybettiği makama tekrar ulaşması için bir fırsattır. Bu anlamda düşüşle birlikte asıl maksat yükseliştir ve kemale ermeye gebedir. Dünyaya insanın yollanışı, kendi özünü bulması içindir. Ruh insan bedenine rabt edilmiş. Bir nevi beden ruhun zindanına benzetilmiştir. Yazar, tasavvufta "kışr ve lübb" sembollerinden hareketle aslında beden ruh için engel değil, bilakis bir araç olduğu belirtilmiş, dünya hayatı rüya metaforuyla verilmiştir. Yaratılan her şeyin belli bir müddetinin ömrünün olduğu belirtilmiş, âlemdeki her şey yalnız başına ele alındığında bir hiç olduğu fikri savunulmuştur. Yazara göre her şey, ancak mutlak varlığın penceresinden bakıldığında bir mana kazanır. İnsan küçük bir âlem (âlem-i suğra), âlem ise büyük bir insandır. İnsanın hakikati bulması için dışarıya değil, içine dönmesi, kendindeki özünü bulmasıyla o hakikate ulaşılır. Her ne arıyorsan kendi içinde bulmalısın. Hz. Ali'nin bir sözüyle ilaç, insanın kendi içerisindeki ancak o, bunun farkında değildir. Bachelard'ın alıntısıyla asıl sonsuzluk insanın içinde olduğu, fakat çoğu zaman kişi bunun farkında olmadığını, insan masiva perdesini aralarsa hazineyi görme şerefine o zaman nail olacağı ifade edilmiştir. Yazar, mutasavvıfların âlemi Allah'ın tecelligahı olarak görmesi düşüncesinden hareketle, âlemi ibret gözüyle seyreden her akıl sahibinin varlık örtüsü altında onun güzelliğini temaşa edeceğini söyler. Bu anlamda gizli hazine olan Allah, varlık perdesiyle örtülü olsa da gerçekte aşikâr olduğu düşüncesi vurgulanmıştır.

"*İnsanın Kendine ve Rabb'ine Dönüşü*" adlı üçüncü alt başlıkta yazar, insanın kendinden hareketle kemale ermesi ve anavatanına dönüşünü konu etmiştir. Çalışmada Hakk'ı bulmak için ruhsal derinliğe inilmesi gerektiği, temel referans noktası "*nefsini bilen Rabbini bilir*" mealindeki meşhur hadis önemli bir yere sahip olduğu fikri vurgulanır. Yazara göre bu tarz bir düşüncüyü, farklı inanç ve kültürlerde görmek mümkün olup Delfi'deki Apollon tapınağının kapısında "*kendini bil*" sözünün asılı olduğu ve bu düşüncenin bütün dinler ve mistik yapılanmalar tarafından da benimsenmiştir. Yazara göre bu tarz bir yaklaşım, psikolojik açıdan da bakıldığında kişinin kendini gerçekleştirme noktasında büyük rol oynar. Psikanaliz modern psikolojiyle bağlantılı olduğu, kişinin 'benlik' duygusunun kadim emsallerle şekillendiği belirtilmiştir. Doğan'a göre evrensel ben'e ulaşmak için 'Mutlak'a en yakın olan zaman yani bezm-i elest'e dönmek gerekir. Bu gidiş Jung'un geliştirdiği psikanalitiğinde bilinçdışına dönüş ile örtüşmektedir. Kolektif bilinçdışı olarak bilinçdışının belleğinde yatan deneyimlere yolculuk insanın kendini, kendi derinliğine yönelmesi, varoluşunu anlamlandırma çabasıdır. Ezel meclisinden kalan hatıralar(kolektif bilinçdışı) bireye insanlığın yitik veya eksik yanlarını tamamlayacaktır.

Ruhun şifa bulması için ruhundaki eksikleri tamir etmesi, bilinmezlikleri ortadan kaldırması bilinçaltına yapması gereken yolculuğa bağlı olduğu görüşü çalışmanın ana eksenini oluşturur. Çalışmada kişinin kendini ve Allah'ı bulacağı yer, bilinçdışı olarak tarif edilmiştir. Yazar, bireyleşim süreci ile mistik erginlenme arasında benzerlik olduğu fikrine vurgu yaparak insan bireyselliğinin farkına vararak evrensellik noktasına ulaşma görevi üstlendiğini ve amacın 'ego'nun hâkimiyetinden kaçınmak olduğunu vurgular. Bunun mistik öğretilerin temel amacı olduğunu söyler. İbn-i Arabî, Mevlanâ, F. Attar'ın birçok mutasavvıfın kendini bilme, farkına varma öğretisi ve düşünceleri kitapta anlatılmıştır. Doğan'a göre hazineyi bulan kişi varlığın manasını idrak etmiş ve içindeki potansiyelini yani tanrısal özünü açığa çıkartıp yeryüzündeki halifelikliğini icra etmiş olur. Ölmeden önce ölünüz şiarı, psikolojide de ruhun kendisiyle karşılaşması, tasavvuf geleneğinde 'halvet' olarak isimlendirilen öğretilerde de görülür. Çalışmaya göre dönüşümün önemli bir noktası kişinin yalnız kalarak kendisiyle yüzleşmesidir.

“Anlatı Dünyasında Sembolik Seyahat ve Dönüşüm” başlıklı kitabın ikinci bölümü, *“Yolun [Dönüşüme] Çağrısı, Dönüşüm Yolculuğu, Farkındalık ve Dönüş[üm]”* adlı üç alt başlığa ayrılmıştır. *“Anlatı Dünyasında Sembolik Seyahat ve Dönüşüm”* başlığı altında Doğu ve Batı edebiyatına ait metinlerde sembolik seyahat ve dönüşüm miti ele alınmış ve bu mitlerin tüm dünya edebiyatında ortak olduğu vurgulanmıştır. Yazara göre Âdem peygamberden tevarüs eden bu yazgı “yaratılış- arayış- dönüş” bu şekilde sürekli tekrarlanır. Campbell'in ısrarla üzerinde durduğu yitik cennet özlemi, mutlak varlığa yeniden dönüşü şeklinde okumak mümkündür.

Çalışmanın bu bölümünde dönüşüm kahramanın engeller yolunu aşması, bütün mit, rit, destanlarda bu hep var olduğu görüşü dile getirilmiştir. Campbell ve Propp'un çalışmalarından hareketle mitsel anlatıların ortak formları belirlenmeye çalışılmıştır. Tüm destansı ve sembolik anlatımlarda yolculuk ve engellerin metnin asıl ögesi olduğu, engellerin aslında 'kral yolunu' gösterdiği vurgulanır. Çalışmada Propp masalları yolculuk izlekli 31 maddeyle hepsinin aynı yollardan, aşamalardan geçtiğini tespitine yer verilmiştir. Bu maddelerde geçen maceraların hepsinde tespit edilen aşamaların olma zorunluluğu olmadığını, tedrici aşamalar kat ederek 'oluş' içinde olduğu sergilenmiştir. Campbell de kahramanlık mitosuyla kozmogonik çevrim dâhilinde serüvene çağrı/aşama/dönüşüm ve dönüş olarak özetlemiştir. Campbell da Propp gibi mono mitin(yola çıkış- dönüşüm yolculuğu-dönüş) gerçekleşen değişimlerinde çekirdek birimlerinde değişimler gösterebilir. Yazara göre zahiri değişim olsa da özünde dönüşüm olan amacını değiştirmez. Bir kahramanın serüvenini ve olgunlaşmasını konu edinen anlatılar, kültür farklılıkları göz önünde bulundurulunca kahramanın serüveni simgelerle aynı şeylerin tekrarlandığı görülür. Çok sesli bir tek seslilik arz eder.

Yazar, Campbell'in “İnsan ırkı sadece biyolojik açıdan benzerlik göstermediği aynı zamanda tek bir ruhsal yapıya sahip olduğunu” görüşünden hareketle yolculuk ve dönüşüm kavramının dünya edebiyatının ortak özellikleri olduğunu vurgular. Avrupa ve İngiliz literatüründe ve daha birçok başyapıtın kökenlerinin sufilere uzandığı, İsveç efsanesi William Tell'in temel olarak Mantıku't-Tayr'dan etkilendiği, Don Kişot ve Dante'nin İlahi Komedyası'nda sufi geleneğin izleri bulunduğu çalışmada dile getirilir. Yazara göre dönüşüm sürecindeki kahraman simgesel bir cehennemden

geçmeden simgesel olan cennete ulaşması zordur. Hermann Hesse “Siddhartha” ve “Doğuya Yolculuk”u doğu mistisizminden etkilenecek yazar. Odysseus’un aynı gelenekten beslendiği, Truva savaşından sonra memleketine dönmek için on yıl okyanus aşırı ülkelerde bir nevi sürgün hayatı geçirdiği aktarılır. Mesnevilerde de simgesel işlenen yolculuk anlatılır. Şem ü Pervaneler, pervanenin şem’de fenâ bulması yolculuğu anlatılır. Anka Kuşunun Sesi’nde Hühüd’ün Kafdağı’na yaptığı yolculuk neticesinde Anka’ya dönüşümü hikâyeye eder. Kuşlar hikâyesinde: “*Hoşça yaşamak için hayatın zehri için; diri kalabilmek için ölümü seçin. Her zaman uçun ama hiçbir zaman belli bir yuva edinmeyin. Çünkü bütün kuşları yuvalarında avlarlar. Eğer uçmak için kanadınız yoksa hiç değilse yer değiştirmek için yerlerde sürünün.*” diyerek dönüşüm sürecinde yolculuğun gerekli zorunluluğu anlatılır. Mantıku’t-Tayr Feridüddin Attar’ın Hühüd’ün rehberliğinde sembolik bir seyahat bağlamında şaheser olduğu belirtilmiştir. İbn-i Sina, Razî, Sühreverdi, Ahmed Gazâlî, Attar gibi pek çok sufi hikâyelerinde kahramanlarını bir kuş simgesi üzerinde tahkiye edilmesi, göksel bir yükselişi, ruhun ‘mutlak’ olana kanatlanması arasında simgesel bir bağ kurulmuştur. Kahraman kolektif bilinçdışına ait simgelerle uzlaşıp kendiliğine ulaşması seyahati bir çağrıyla davet başlar. Dönüşümün esas mekân değişikliği olmasıdır. Jung’un arketip kavramları üzerinde durulmuştur.

“*Yolun [Dönüşüme] Çağrısı*” adlı ilk alt başlıkta Campbell’in “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” adlı çalışmasında mono mitin(yola çıkış-dönüşüm yolculuğu-dönüş) çekirdek birimini oluşturan yolun çağrısı kavramı açıklanmıştır. Yazara göre kahramanın bireyleşimini gerçekleştirmesi için bir yolculuğa çıkması gerekir. Yazar, yolculuğun olağanüstü bir çağrıyla başladığını ve bu çağrının tüm edebi metinlerde mutlak olarak görüldüğünü söyler. Bu amaçla da Lâmi’î’nin Ferhad u Şirin’inden, Dede Korkut’tan, Ahmed Gazalî’nin Kuşların Hikâyesi’nden, Attar’ın Mantıku’t-Tayr’ından hareket ederek yolculuğa çağrı kavramını açıklar. Ona göre bu çağrı, kahramanın yazgısının bir parçası olup kahraman, daha doğar doğmaz bu yolculuğa bir şekilde hazır hale getirilir. Kahraman kendi özüne ulaşması, kendini gerçekleştirmesi için bu zor sınavlar yolunun çağrısına kulak vermesi gerekir. Aksi bir durumda çağrının reddi, kahramanın değişip dönüşmesini, içsel hazinesini keşfetmesini engellemiş olur ve böylece tek boyutlu bir varlık olarak yaşamak zorunda kalır.

“*Dönüşüm Yolculuğu*” adlı ikinci alt başlıkta yazar, yolculuğun kendisine odaklanır. Yazar, Campbell’in aşama arketiplerinden ve Jung’un arketipsel sembolizminden hareketle yolculuk ve bu yolculuğun mahiyeti hakkında bilgi verir. Yazara göre kahramanın giriştiği bu yolculuk, her ne kadar dış dünyaya yapılmış olsa da yolculuk kahramanın iç dünyasına doğrudur ve bu yolculukta karşılaştığı tüm engeller, onun kendi kişiliğinden kaynaklanan ve onun kemale ermesini engelleyen değişik yönleridir. Bu anlamda kahraman yolculuğunda aşması gereken gölge, anima-animus, persona, gölge, balinanın karnı yüce birey gibi arketiplerle yüzleşmesi gerekmektedir. Kahraman bu alan içindeki simgelerle ifade edilen alana girip yüzleşmedikçe kemale ermesi mümkün değildir. Hz. Yunus’un balinanın karnına düşüşü, İskender’in Zulmat’ta ab-ı hayatı araması ve diğer destansı-mitsel anlatılardaki tüm dar ve kapalı mekânlar kahramanın değişim dönüşümünde önemli bir yere sahip olduğu vurgulanır. Bu amaçla da Mevlana’dan, Attar’dan, Sühreverdi’den, destanlardan ve klasik

edebiyata ait mesnevilerden alıntılarla analitik sembolizmin temel kavramları ve bunların kahramanın dönüşümündeki etkileri izah edilir.

“*Farkındalık ve Dönüşüm*” adlı üçüncü başlıkta ise Doğan, yolculuğun son aşamasına odaklanır. Çalışmada kahraman yol boyunca karşılaştığı zorlukların üstesinden geldikten sonra kendiliğinin bilincine varmış olur. Her yolculuğun bir amacı ve her yolun sonunda da bir ödül olduğu gerçeği, kahramanın da yolun sonunda ulaşması gereken bir ödül mutlaka vardır. Yazara göre bu ödül somut bir ödül gibi görünse de aslında ödülün kendisi soyuttur. Bu içsel yolculuğun sonunda kendilik açığa çıkmış olduğundan kahraman kendini bilme noktasında başarıya ulaşır ve artık başka bir kişi olarak başladığı noktaya geri döner. Bu anlamda dönüş, çalışmaya göre yolculuğun ana gayesi olan farkındalığın gerçekleşmesiyle mümkündür. Yazar, bu başlık altında farkındalık ve dönüşün neliğine odaklanarak bunun felsefî ve psikolojik yönünü örnekler üzerinden izah eder.

“*Hüsn ü Aşk'ta Sembolik Seyahat ve Dönüşüm*” başlıklı üçüncü bölümünde mesnevinin çağdaş romandan bir farkı olmadığını ifade edilmiştir. Bu bölümü yazar, üç alt başlığa ayırarak çalışmasının ana eksenini oluşturan Hüsn ü Aşk mesnevisi üzerine odaklanmıştır. “*Hüsn ü Aşk Hakkında: Zannetme ki Şöyle Böyle Bir Söz*” adlı ilk alt başlığında Doğan, Hüsn ü Aşk'ın edebi değeri ve diğer mesnevilerden farklılığı üzerinde durmuştur. Ona göre Hüsn ü Aşk ve Şeyh Galib, kendinden sonra gelen birçok şairi etkisi altına almıştır. Hüsn ü Aşk'ın sırrını Mevlana'nın “*yeni şeyler söylemek lazım a cancağzım*” sözleriyle ‘*yeni bir lügat tekellüm etme*’ görevini üstlenmiştir. Yazar, eserin yazılış sebebine odaklanır ve şairin bir mecliste Nâbî'yi eleştirmesi ardından davasını ispat için “*reh-i na refte*” (gidilmemiş yol) bîkr-i mana, bîkr-i mazmunlar peşinden koştuğunu aktarır. Çalışmada hayal âlemi ve düşüncelerini haddeden geçirerek kuyumcu titizliğiyle eserini işlediği anlatılır. Genceli Nizamî'yi örnek alarak Türk mesnevi edebiyatını sona erdirir. Yazara göre Hüsn ü Aşk mesnevisinde Sebki Hindî metoduyla soyutun somutlaştırıldığı bir âlem gibi önünüze konulmuştur. Mesnevi Aşk, Hüsn, İsmet, Gayret, Hayret vb. mücerret kavramlarla şahıs isimleri olarak kullanılarak mücerredî müşahhas hale getirmiştir. Mesnevinin bakış açısı, olay örgüsü, zaman, mekân, olgusal mekânlar, açık ve geniş mekânlar, kapalı-dar mekânlar, şahıs kadrosu, başkişi, norm karakterler, kart-fon karakterler, izleksel kurgu ele alınıp incelenmiştir.

Çalışmanın “*Anlatı Düzleminde Hüsn ü Aşk*” adlı alt başlıkta yazar, mesnevinin kurgusal yapısına odaklanmıştır. Çalışma roman çözümleme tekniği bakımından olay, anlatıcı, yer, zaman kişi ve izlek kavramları ele alınıp incelenmiştir. Bu alt başlık da yedi alt başlığa ayrılmış ve sırasıyla “*Mesnevinin Kimliği*” başlığı altında eserin temel özellikleri ve başlıkları hakkında bilgi verilmiştir. “*Bakış Açısı ve Anlatıcı*” başlığı altında yazarın eserde başvurduğu bakış açısı ve anlatıcısı ele alınmıştır. “*Olay Örgüsü*” alt başlığında mesnevide geçen olay zincirleri, aşkın başlangıcı ve Aşk'ın Hüsn'u ulaşmak için giriştiği maceranın seyri verilmiştir. “*Zaman*” alt başlığında mesnevide anlatılan olayın zamanı ve yazarın kullandığı kipler işlenmiştir. “*Mekân (Olgusal Mekanlar, Açık-Geniş Mekanlar, Kapalı Dar Mekanlar)*” alt başlığında erginlenme yolunda olayın geçtiği ve kahramanın erginlenme sürecinde ona katkı sunan mekanlar ele alınmıştır. “*Şahıs kadrosu (Başkişi, Norm Karakterler, Kart Karakterler,*

Fon Karakterler)” alt başlığında ise mesnevîde geçen şahıs kadrosu ve bu şahısların işlevi üzerinde durulmuştur. “*İzleksel Kurgu*” da ise yazar, eserin tematik kurgusu üzerinde durmuştur.

Üçüncü bölümün ardından yazar, son olarak “*Aşkın Dönüşüm Yolculuğu*” alt başlığıyla mesnevinin ana karakteri olan Aşk’a odaklanır ve Aşk’ın Hüsn’e ulaşabilmek amacıyla maceraya çağrısını, giriştiği yolculukta yaşadığı zorlukları, geçtiği sınavlar yolunu arketipsel sembolizm, Campbell’in aşama arketipleri ve mistik geleneğin temel özelliklerinden hareketle “*Yolculuktan Önce: Aşkın Çocukları ve Aşk, Yolculuk Esnasında: Aşk Yollarında Aşk, Yolculuğun Sonu: Hüsn’de Yok Olan Aşk*” şeklinde üç alt başlık altında ele almıştır. Bu başlıklarda Hüsn ü Aşk’ta aşkın dönüşümdeki etkisi üzerinde durulmuştur. Mesnevî, baştan başa aşk ve arama-bulma iştihakı üzerine kurulduğundan Ş. Galib’in sembolik şahıslar üzerinde kurguladığı mesnevisinde aşkın Hüsn’de açığa çıkmasıyla âlemlerin yaratılış sebebi olan Mutlak aşkın tezahürü ile bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur.

“*Yolculuktan Önce: Aşkın Çocukları ve Aşk*” adlı ilk alt başlıkta yazar, aşk kavramını ve bunun önemini kısaca izah ettikten sonra mesnevinin kahramanı Aşk’ı ve onun içinde yetiştiği Muhabbetogulları’nın oluşturduğu sosyal çevreyi, bu sosyal çevrenin aşk hususundaki özellikleri ve Aşk’ın yetişmesindeki etkisini, şairin seçtiği isimlerin sembolik anlamlarını izah eder. Ayrıca yazar, bu sosyal çevre ve hikâye kahramanı Aşk ile Ş. Galib’in hayatı ve sosyal çevresi arasındaki ilişkiyi de irdeler. Çalışmada Aşk’ın doğumu üzerinde durularak kahramanın doğumuyla kıyaslanır ve bu doğumun içerdiği anlama odaklanılır. Yazar, Aşk’ın beşikten başlayarak yolculuğa hazırlanışı ve ödülü olan Hüsn’e varma isteğini ele alır. Hüsn’ün Aşk’a duyduğu aşk, Sühan aracılığıyla Aşk’a bildirildiğinde roller değişir ve bu, kahramanın çıkacağı yolculuğa açık bir çağrı olur. Aşk, âşıklık makamına, Hüsn maşukluk makamına çekilir. Hüsn’ü isteyen Aşk’ın önüne konan şart Hisar-ı Kalb’ten ‘kimyay’ı getirmesi istenir. Bu zorlu yolculuk böylelikle başlamış olur.

“*Yolculuk Esnasında: Aşk Yollarında Aşk*” alt başlığında Aşk’ın giriştiği macerada yaşadığı zorluklar ele alınır. Bireyleşim bir süreç olduğundan Aşk’ın Hisar-ı Kalb yolunda aslında içsel bir yolculuk, kahramanın yaptığı tüm mücadelenin nefsiyledir. Kuyuda gördü dev, Gam Harabeleri’nde karşılaştığı cadı, Zatü’s-suvar Kalesi’nde görüp âşık olduğu Hüsrüba, onun kendi bilinç dışının/nefsinin hesaplaşması gereken simgesel figürlerin farklı tezahürleridir. Yazar, eserde geçen kavramların sembolik anlamlarını ve bu sembollerin diğer inanç ve milletlerdeki kullanımlarını irdeler. Aşk’ın giriştiği bu yolculukta karşılaştığı tüm engellerin ve zorlukların onun manen olgunlaşması amaçlı olduğu, ham olan aşığın kendilik hazinesine varması için pişmesi gerektiğine vurgu yapılır. *Yolculuğun Sonu: Hüsn’de Yok Olan Aşk* adlı son alt başlıkta kahramanın içsel yolculuğunu manevi rehberinin eşliğinde tamamlaması ve farkındalığın oluşup dönüşü konu edinir. Aşk’ın çıktığı oldukça zor ve çileli bu yolculukta Hisar-ı Kalb’e varmayla beraber yol kimya olur, dönüşüm gerçekleşir. Bu anlamda Hisar-ı Kalb, hakikat yolcusunun kalbine ulaşmasını ifade eder ki bu ifade kalbin tasavvuftaki yerine bir göndermedir. Bu yüzden çalışmada kalbin seyr-i sülukta önemli bir yerinin olduğu, hakikati idrak noktası kalpte başladığı ortaya konmuştur. Aşk, Hisar-ı Kalbe ulaştığında Hüsn’ün aslında ta kendisi olduğunu fark etmesiyle dönüşümünü tamamlar. Aradığı her

neyse yolun kimyasıyla kişi sonunda dönüp kendisinde mevcut olduğu, aradığı şeyin bizzat kendisi olduğunun fark edildiği belirtilir.

Ahmet Doğan'ın doktora çalışması olan *Aşk'ın Kalb'e Yolculuğu*, Jung'un arketipsel sembolizm ve Campbell'in aşama arketiplerine göre yapılan bir çalışmadır. Bu tarz bir çalışmanın bir mesneviye uyarlanması, bu sahada yapılan çalışmalar için oldukça önemli olduğunu söyleyebiliriz. Mesnevi alanında bu tarz bir çalışma, makale boyutunda birçok çalışma yapılmış olsa da ve yeni edebiyat sahasında bu tür çalışmalar sıkça yapılırsa da klasik edebiyat için bu hacimde bir çalışma bir ilk olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Bu anlamda çalışmanın teke düzlüğe düşen ve nerdeyse birbirinin devamı olan klasik edebiyat çalışmalarına yeni bir soluk getirdiğini, içerik bakımından bir hazine olan ve İslam mistizminin felsefi boyutunu taşıyan mesnevilerin şekilsel incelemelerden ziyade anlam dünyalarına odaklanmanın daha önemli olduğuna dikkat çektiğini ve bu tür çalışmalara kapı araladığını söyleyebiliriz. Özellikle çalışmanın felsefi, mistik ve psikolojik açıdan ele alınması, çok zengin bir kaynakçadan faydalanma; benzer mesnevilerden, sufi yazarlardan ve dönemin şairlerin şiirlerinden yapılan alıntılar, çalışmanın değerini daha da artırmıştır. Ancak çalışmanın üçüncü bölümünde mesnevinin modern roman tekniğine göre incelenmesi, çalışmanın daha iyi anlaşılması amacı güdülse de gereksiz bir ayrıntı gibi durmaktadır. Zira bu bölüm, çalışmanın başından beri yazarın yaptığı felsefi ve mistik değerlendirmelerin sekteye uğramasına, anlatımın başka mecraya kaymasına sebep olduğu gibi anlatımın temposunun düşüşüne neden olmuştur.

Doğan. A. (2017). **Hüsn ü Aşk**, “**Aşkın Kalbe Yolculuğu**”. İstanbul: Değişim Yayınları.